

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Климента Иванова

във връзка с конкурса за заемане на академична длъжност „професор“ в Кирило-Методиевския научен център при БАН по професионално направление

2.2. (История), обявен в ДВ, бр. 104 от 14.12.2018 г.

на обявения конкурс за професор в Кирило-Методиевския научен център единствен кандидат е **доц. дин Димо Дончев Чешмеджиев**.

Научната дейност на доц. дин Димо Чешмеджиев и особено преподавателската му ангажираност са впечатляващи и добре познати на медиевистичната колегия. Историк по образование, със специализация по археология и втора специалност българска филология, той още в началото на своята кариера се ориентира към медиевистиката. От 1985 г. доц. дин Д. Чешмеджиев е сътрудник в Института за история към БАН, а в 1992 г. става „кандидат на науките“ (сега „доктор“) със труда си „Кирил и Методий в българската историческа памет през средните векове“ (издаден в 2001 г.). Основно място в многостранната професионална дейност на доц. дин Д. Чешмеджиев заема преподавателската му работа в Пловдивския университет „Св. Паисий Хилендарски“ и в неговия филиал в гр. Кърджали. От 1990 г. той е хоноруван, а по-късно – редовен преподавател и именно в този период се насочва към широк кръг дисциплини и по-определено към културата на Средновековието. Доц. дин Д. Чешмеджиев чете основни медиевистични курсове, между които освен историческите са литературни и интердисциплинарни предмети. Лекциите му обхващат 16 специалности; има 6 лекционни курса за бакалаври (около 550 часа годишно), няколко курса за магистри (от 60 до 90 часа годишно); участва с лекции в европейски висши учебни заведения по програмата за преподавателска мобилност „Еразъм“. От 2005 г. насам той е доцент във Философско-историческия факултет на Пловдивския университет, катедра „Етнология“ (с хабилитация „История и теория на културата“). От 2010 г. Д. Чешмеджиев е и доцент в Кирило-Методиевския научен център при БАН, където защитава докторат на тема „Култовете на българските светци през IX–XII век“ и получава научната степен „доктор на науките“ (2016 г.). Той е подготвил над 20 дипломанти (бакалаври и магистри), към катедра „Етнология“ в Пловдивския

университет има двама защитили докторанти и понастоящем е ръководител на една докторантка.

Доц. дин Д. Чешмеджиев е автор на четири обнародвани монографии, на повече от 130 публикации, отпечатани у нас и в чужбина, на 10 рецензии. Научен редактор е на 9 издания и на научно-популярни текстове. Той е изключително активен в българския и в международния научен живот – участвал е в 69 форума у нас и в 8 други държави.

На конкурса доц. дин Д. Чешмеджиев се представя с отпечатан хабилитационен труд „Етюди върху българските средновековни култове“, както и с 30 статии (4 от тях са за авторитетното издание „Православная энциклопедия“, Москва), които не са отбелязани при кандидатстването му за присъждане на научна степен; от тях 5 са върху теми от хабилитационния труд, без текстовете им да се повтарят в книгата.

Хабилитационният труд е част от един авторски проект, значим за проучването на средновековна българска история и на културните процеси в нея. Към тази изключително амбициозна и тежка задача доц. дин Д. Чешмеджиев пришествва още в началото на научната си дейност, а след това тя доминира в работата му. На нея са посветени първата му монография (2001 г.) и докторската му дисертация (2016 г., в момента – под печат), както и много от конкретните изследвания. Така че „Етюдите“ са трета книга върху авторския проект на доц. дин Д. Чешмеджиев. В основата на проекта, както той отбелязва в представената за конкурса самооценка, лежи идеята му „да се съберат всички български култове на едно място и да се проучат комплексно“. С тази идея авторът навлиза в широка интердисциплинарна област, изискваща преодоляване на сериозни предизвикателства – от обема на материала до сложността при систематизацията му. Затова е естествено, че представената книга е само един от подстъпите към задачата. На пръв поглед тя изглежда продължение на агиологичната тема на докторската дисертация, но отнесена към следващия период (XIII–XIV в.). Всъщност акцентите в хабилитационния труд са различни. Спазвайки европейските исторически традиции от втората половина на XX в., авторът определя жанра, в който пише, като етюди. Той интерпретира „спорни или малко изследвани проблеми (с. VII от книгата), което значи, че на този етап не си поставя за цел да анализира комплексно, нито да изчерпва основните аспекти на култовете на светците от Второто българско царство. Част от въпросите се

поставят и в по-ранни негови публикации (вж. приложения към документите общ библиографски списък). Етюдите са 10, като първият и последният (за почитанието на равноап. имп. Константин в България (с. 1–16) и „Митрополит Киприан и култовете на българските светци“ (с. 127–137) рамкират осемте текста, посветени на четиримата светци, чиито мощи известно време са се пазили и почитали в Търново: св. Йоаким Търновски (с. 17–28); св. Михаил Воин от Потука (с. 29–46); св. Филотея Темнишка (с. 47–58); три етюда са посветени на св. Петка Търновска („Бележки за култа към св. Петка в българското средновековие“ (с. 59–66) и два – за църкви, свързани с почитта към св. Петка (с. 67–78 и 79–89). Двата етюда за св. Евтимий – „Култът на св. Евтимий – последния български патриарх“ (с. 91–119, вж. и № 49, № 67, № 89, 92 от приложената библиографията) и „Легенди за патриарх Евтимий“ (с. 121–126, вж. и № 75), обхващат две „частни“ по отношение на почитанието на последния Търновски патриарх теми. Най-пространно (на 20 страници) са разгънати разсъжденията върху мястото на смъртта на светеца и за предполагаемото откриване на гроба му в Бачковския манастир. Вторият очерк ни запознава с легендите за св. Евтимий, като са представени и сведения за паметта на светеца, запазени в Родопите.

Относно приносния характер на труда ще обобщя, че в етюдите е събран преди всичко широк кръг от сведения за посочените светци, представени са не само важни, но и дори на пръв поглед второстепенни извори, резюмирани са в съпоставка обширни или кратки публикации върху различни аспекти от култа им, обърнато е внимание върху легендарните сведения за тях и т.н. В интердисциплинарен план авторът е издирил нови факти, за да подкрепи едно или друго твърдение, или за да защити свои хипотези. Ще дам за пример добре обоснованото мнение на доц. дин Д. Чешмеджиев за царската църква, в която са се пазели мощите на св. Петка или за църквите, посветени на св. Петка в Пловдив. Текстовете са изградени със същия подход, който доц. дин Чешмеджиев следва и в предишните си издирвания – на първо място културно-исторически, тук с акцент и върху етнологически проблеми. Несъмнено основното достойнство на труда са справочното богатство на представения материал, разностранният коментар и обширната и много богата литература, изнесена в края на книгата (с. 139–177), която показва завидна библиографска осведоменост. При това положение остава необяснимо, защо тя не е изготвена според правилата, а всички статии в сборници и периодични издания са посочени без страниците си.

Сериозен проблем за читателя създават текстовете с кирилски шрифт, в които липсват ѡ, ѱ и др.; неудачно е избран и начинът на отбелязване на надредните букви.

Важното е, че, както отбелязва и доц. дин Д. Чешмеджиев, хабилизационният труд представя етап в осъществяване на неговия проект за култовете и подсказва част от направленията, в които ще се осъществява бъдещият комплексен анализ. Именно с оглед на предстоящата работа бих искала да обърна внимание на автора, че в някои от етюдите има известни неясноти, които е добре да бъдат избегнати. Така например в текста за св. Михаил Воин връзката с култа към св. Георги Победоносец е само мимоходом упомената (с. 37). А по всички параметри култът към св. Михаил Воин с мотива за змееборството, зададен от произведенията за св. Георги, е водещ и съзнателно използван от автора на *Канона за св. Михаил Воин*, което се доказва и от анализите на М. Йовчева за *Службата на св. Георги* като извор на песнопенията за светеца от Потука; би трябвало да се вземе отношение и по хипотезата на С. Темчин, че канонът в *Службата* е писан на гръцки език. В етюда за св. Петка един от аргументите на доц. дин Д. Чешмеджиев, че връзката между култа на пресв. Богородица и на св. Петка не е случайна, е изобразяването на Божията майка с къделя и вретено по подобие на св. Петка (с. 66). А влиянието е обратно – тези атрибути са преди всичко от Богородичния култ и са символни за Боговъплъщението. В Протоевангелието на Яков, имащо стойност на свещен текст, архангел Гавриил се явява на Девата, докато тя преде пурпурна прежда за изготвяне на храмовата завеса, така както от нейната чиста кръв ще се създаде земното тяло на Спасителя; изображението е запазено във фрески и икони. В първия текст за св. Евтимий едно от сериозните основания на доц. дин Чешмеджиев, че светецът е погребан *тайно* в Бачковския манастир, идва от приписката в Ловчанския сборник от края на XV в., където според превода на издателите на „Бележки на българските книжовници X–XVIII век“, т. 1, четем: „Църквата пък Петриотиси, която се събори до основите от времето на владичеството на нечестивите – там се направи тайно и съществуващият до днес гроб на светеца.“ (с. 112, курсивът е на доц. Чешмеджиев). Обаче точният превод на втората част от израза е различен и това може да се провери по факсимилето, поместено в „Бележки на българските книжовници“, т. 1, с. 247–248: „...затова и гробът на светеца остана незнаен и до днес.“ Разбира се, най-

важното в случая е потвърдението, че св. Евтимий е завършил живота си в Бачковския манастир, а доц. дин Д. Чешмеджиев привежда и важни доказателства от нови археологически разкопки, които подсказват, без авторът да гради излишни хипотези, къде може би се намира истинският гроб на Търновския светилник.

Обемът на становището не ми позволява да спомена всички детайли от многостранната дейност на доц. дин Димо Чешмеджиев в областта на средновековната история и култура, на кирилометодиевистиката и в палеославистиката като цяло. Библиографската справка и внушителният брой изследвания, с които той се представя, сами по себе си дават ясна картина на неговата научна дейност.

Като имам предвид всичко казано, убедено предлагам на Научното жури да присъди на доц. дин Димо Дончев Чешмеджиев академичната длъжност **„професор“**.

София, 13.05. 2019 г.